

В. М. Шевчук, доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого

ТАКТИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ КОМПЛЕКСИ У СИСТЕМІ ЗАСОБІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ

Сучасний розвиток криміналістики та практика протидії злочинності свідчить про те, що однієї із визначальних тенденцій є комплексна реалізація слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, забезпечувальних організаційно-технічних та інших заходів з метою вирішення в певній слідчій ситуації окремих тактичних завдань, розв'язання яких в інший спосіб є неефективним або взагалі неможливим. Така тенденція все в більшій мірі проявляється у розвитку криміналістичної тактики та дослідженнях її засобів й спрямована на розробку комплексів процесуальних та непроцесуальних дій (заходів) для досягнення цілей і вирішення тактичних завдань, що виникають у процесі розслідування кримінальних проваджень. При цьому тактико-криміналістичні комплекси при розслідуванні злочинів являють собою певні інструменти збирання і перевірки доказів. Вони розглядаються як процесуальна та організаційно-тактична форма здійснення оптимальних, допустимих способів дій, лінії поведінки у процесі вирішення тактичних завдань, що реалізується для досягнення цілей розслідування злочину.¹

У криміналістичній літературі зустрічаються різні інтерпретації засобів криміналістичної тактики. Так, В. П. Бахін зазначає, що основними засобами криміналістичної тактики є тактичні прийоми й рекомендації, а також слідчі дії, у межах яких вони реалізуються.² В. Ю. Шепітько погоджується з цією позицією не в повній мірі і пише, що акцентування уваги на тому, що перераховані засоби є головними, є не зовсім справедливим. Засобами

¹ Якушин С. Ю. Криминалистическая тактика: вопросы теории и практики: учеб. пособие. Казань : Казан. ун-т, 2010. С.50

² Бахін В.П. Понятие, сущность и содержание криминалистической тактики: лекция. Симферополь: Таврический экологический ин-т, 1999. С. 17

криміналістичної тактики є також системи тактичних прийомів (тактичні комбінації), тактичні операції, тактика окремої слідчої дії та ін.¹

На наш погляд, заслуговують на увагу дослідження цієї проблеми В. Ю. Шепітька [6], який до засобів криміналістичної тактики відносить: а) тактичний прийом як спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її мети; б) тактична рекомендація – науково обґрунтована та перевірена практикою порада щодо обрання і застосування засобів, прийомів та форм поведінки; в) системи (підсистема) тактичних прийомів – упорядкована сукупність взаємопо-в'язаних та взаємозумовлених прийомів, що мають цільову спрямованість у процесі її реалізації (іноді систему тактичних прийомів іменують тактичною комбінацією); г) тактика слідчої (судової, оперативно-розшукової) дії, що охоплює весь типовий тактичний комплекс її можливого здійснення, реалізації; д) система слідчих або інших дій (тактична операція), спрямована на виконання завдання розслідування у відповідній слідчій ситуації.²

Розглядаючи тактичний прийом як один із найважливіших засобів криміналістичної тактики, Р. С. Белкін вказує, що тактичний прийом – це найбільш раціональний та ефективний спосіб дії або найбільш доцільну в даних умовах лінію поведінки особи, що здійснює процесуальну дію.³ На нашу думку, тактичний прийом необхідно розглядати як спосіб дії, оскільки саме в цьому виявляється його сутність. В. Ю. Шепітько визначає тактичний прийом як спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її конкретної мети заснований на психологічному механізмі його реалізації і найбільш раціональний і ефективний у певних ситуаціях.⁴

У процесі анкетування та інтерв'ювання слідчих прокуратури, МВС (поліції) та СБУ нами було з'ясовано: які засоби криміналістичної тактики найчастіше

¹ Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Х.: Харків юридичний, 2007. С. 26

² Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. С. 232

³ Белкін Р.С. Криміналістика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике. М.: Юрид. лит., 1988. С.143

⁴ Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Х.: Харків юридичний, 2007. С. 37

застосовуються у практичній діяльності? Результати наступні: тактичний прийом — 86 %; тактична рекомендація — 61,4 %; системи (підсистема) тактичних прийомів (тактична комбінація) — 64%; тактика слідчої (судової, оперативно-розшукової) дії — 93,4 %; д) система слідчих або інших дій (тактична операція) — 56,6 %. Отримані дані дозволяють зробити висновок про те, що практичні працівники серед засобів криміналістичної тактики найчастіше застосовують тактику слідчої (судової) дії.

У цьому відношенні певний науковий інтерес являє собою точка зору науковців, які акцентують увагу на тому, що певним фундаментом, «часткою», на якому ґрунтується криміналістична тактика є тактика слідчої (судової, оперативно-розшукової) дії, що охоплює весь типовий тактичний комплекс її можливого здійснення, реалізації.¹ Тому важливим є виокремлення і дослідження такого тактичного засобу, як тактика слідчої (розшукової), негласної слідчої (розшукової), судової дії, оперативно-розшукового, забезпечувального заходу, які можуть застосовувати як одиничні, так і в комплексі, спрямовані на оптимізацію кримінального провадження.

Варто зазначити, що у спеціальній літературі неодноразово зверталася увага на те, що одиничні слідчі дії та окремі тактичні прийоми неефективні у всіх випадках. Вони досягають мети, як правило, лише тоді, коли реалізуються у сукупності з іншими слідчими діями та іншими заходами, а також у комбінації з іншими тактичними прийомами. Виходячи з цього, сама постановка проблеми про комплексне використання засобів криміналістичної тактики є своєчасною.

Для позначення комплексних тактичних засобів у спеціальній літературі та практиці кримінального провадження використовують різноманітні терміни. Нерідко їх іменують «тактичний комплекс», «криміналістичний комплекс», «тактико-криміналістичний комплекс», «організаційно-тактичний комплекс» та ін. У більшості випадків спостерігаються різні підходи до тлумачення розглядуваних понять, певні дискусії щодо їх сутності та змісту. У зв'язку із

¹ Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. С. 232

цим О. Ю. Головін зазначає, що, на жаль, однозначного розуміння сутності розглядуваних дій, заходів і прийомів немає до цього часу, так само як і немає єдиного напрямку їх систематизації.¹

Виходячи з викладеного, одним із нагальних завдань теоретичної розробки проблематики комплексного використання тактичних засобів є вирішення проблеми понятійного апарату. Адже на початку будь-якого наукового дослідження необхідно визначити значення, місце і взаємозв'язок досліджуваного явища (категорії), розібратися в загальних теоретичних положеннях, сформулювати вихідні поняття і тільки тоді безпосередньо приступити до наукової розробки проблеми. У цьому аспекті, безсумнівно, значний науковий і практичний інтерес має поглиблене дослідження поняття «тактико-криміналістичний комплекс», його структури, співвідношення компонентів, що в ньому поєднуються, їх вплив один на одного тощо.

Досліджуючи систему засобів криміналістичної тактики, необхідно враховувати, що тактична операція поряд з тактичною комбінацією є різновидами тактико-криміналістичних комплексів. Вони є відносно новими, специфічними діяльністними категоріями, що розкривають функціональну сторону комплексних засобів криміналістичної тактики, які застосовуються слідчим (прокурором, суддею) у процесі кримінального провадження. Тактична комбінація і тактична операція — динамічні категорії, сутністю яких є система процесуальних і непроцесуальних дій (заходів), взаємодія та вплив. Незважаючи на чисто зовнішню схожість, вони є самостійними тактичними засобами, а їх розмежування відбувається на основі певних критеріїв.

На наш погляд, з метою уніфікації понять термін «тактична операція» доцільно застосовувати тоді, коли йдеться про систему слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів (у судовому провадженні — про систему судових дій, організаційно-технічних, забезпечувальних та інших заходів), а термін

¹ Головін А. Ю. Криминалистическая систематика / под ред. Н. П. Яблокова. М.: ЛексЭкст, 2002. С. 215.

«тактична комбінація» — лише відносно системи тактичних прийомів у рамках проведення окремої слідчої (судової) дії. При цьому тактичну операцію слід розглядати і як самостійну категорію криміналістики, і як особливий різновид тактико-криміналістичних комплексів розслідування злочинів та судового розгляду матеріалів кримінального провадження.

Таким чином, розробка тактико-криміналістичних комплексів як наукової концепції стала своєрідним мостом, який з'єднує тактику й методику розслідування. Тому наукові дослідження в цьому напрямку мають бути орієнтовані на опрацювання тактичних операцій та тактичних комбінацій стосовно розслідування окремих видів злочинів. Для цього тактичні операції (тактичні комбінації) потребують типізації, тому що окремі криміналістичні методики розраховані саме на реалізацію типових тактичних операцій та тактичних комбінацій, подібно до того, як вони враховують типові версії, типові ситуації, містять типову послідовність слідчих дій тощо. Саме у такій якості тактичні операції як категорії криміналістичної тактики відіграють важливу роль у побудові окремих методик і входять до їх структури. У зв'язку з цим, правильно зазначається у спеціальній літературі, до інноваційних криміналістичних продуктів можна віднести розробки в галузі криміналістичної тактики та методики розслідування злочинів, а саме: нові або вже існуючі та прилаштовані до потреб слідчої практики тактико-криміналістичні засоби, сучасні інформаційні технології, методи фіксації, накопичення, аналізу та оцінки доказової інформації, нові тактичні прийоми, їх комплекси, тактичні комбінації та операції, алгоритми слідчих дій та перевірки типових слідчих версій, методики розслідування нових видів злочинів та ін.¹

У сучасній криміналістиці проблеми побудови та реалізації тактико-криміналістичних комплексів у кримінальному провадженні на сьогодні є одним із інноваційних напрямків удосконалення тактики та методики розслідування окремих видів злочинів та виступає перспективним напрямком проведення

¹ Головин А. Ю. Криминалистическая систематика / под ред. Н. П. Яблокова. М.: ЛексЭкст, 2002. С. 45

криміналістичних досліджень. Усе це свідчить про важливість і своєчасність теоретичного розроблення типових тактичних операцій (тактичних комбінацій) при розслідуванні окремих видів злочинів та їх впровадження у практичну діяльність у боротьбі зі злочинністю.

УДК 343.97(477)-048.66

A43

*Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет
вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
(постанова №10/1 від 26 грудня 2019 р.)*

Редакційна колегія:

В. С. Батиргарєєва (співголова редколегії),

В. І. Борисов (співголова редколегії),

Д. П. Євтеєва (заступник співголови редколегії),

В. Я. Тацій, Л. М. Демидова, А. Ф. Степанюк, В. В. Голіна,

Б. М. Головкін, О. Г. Шило, В. Ю. Шепітько, С. С. Шрамко

Відповідальна за випуск: *В. С. Богданова*

Відповідальність за достовірність даних несуть автори публікацій.

Точка зору редколегії може не збігатися з позицією авторів

A43 **Актуальні** проблеми протидії злочинності : матеріали наук.
конф. за результатами роботи фахівців НДІ вивч. проблем злочинності
ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України за фундаментал. темами у 2019 р.
(м. Харків, 23 груд. 2019 р.) / редкол.: В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов,
Д. П. Євтеєва та ін. – Харків : Право, 2019. – 430 с.

ISBN 978-966-937-893-4

ISBN 978-966-937-893-4

© Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
2019

© Оформлення. Видавництво «Право», 2019